

Серебрянський Д.М., Семир'янов Д.Я., Зубрицький А.І.

НЕЗАКОННА МІГРАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ: СУТНІСТЬ, ОЦІНКА ТА РИЗИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті визначена сутність незаконних фінансових потоків у контексті механізмів їх виникнення та переміщення. Особлива увага приділяється кількісній оцінці незаконних фінансових потоків в Україні на основі загально визнаних економічних методів та моделей. У статті дається авторська оцінка незаконних товарних потоків в Україну та їх взаємозв'язок із незаконними фінансовими потоками. Визначено вплив незаконної міграції фінансових потоків на макроекономічну стабільність України.

Ключові слова: незаконні фінансові потоки, відтік капіталу, незаконна фінансова структура, «сірий імпорт».

Постановка проблеми. Глобалізація світової економіки та конвергенція економічних систем у нинішніх умовах є каталізатором прискорення економічних процесів. Основними передумовами зростання ділової активності є зростання рівня розвитку інформаційних технологій, завдяки якому стає можливим швидкий обмін інформацією та забезпечується висока швидкість переміщення капіталу. З іншого боку, основним фундаментом розвитку світової економіки в умовах глобалізації є приватна власність на засоби виробництва та ринкова економіка як механізм взаємодії власників капіталу, виробників та споживачів товарів та послуг. Посилення взаємозалежності країн викликає об'єктивну необхідність міжнародного обміну товарами та послугами, сировиною і капіталами (в тому числі людським капіталом), яке здійснюється через механізми міжнародної торгівлі та міжнародних трансферів капіталу.

У таких умовах одним із основних завдань держави є, з одного боку, здійснення системного контролю за зовнішньоекономічною діяльністю (далі – ЗЕД) з метою недопущення непрозорого її здійснення, а з іншого – впровадження ефективної системи контролю за використанням державних коштів, а особливо тих, які залучаються на платній основі у вигляді суверенного державного боргу або іноземних інвестицій. В короткостроковій перспективі наслідком непрозорості у сфері державного інвестування є погіршення інвестиційного клімату країни та послаблення зацікавленості з боку міжнародних інвесторів. У свою чергу, неефективне та нецільове використання боргових коштів у довгостроковій перспективі може призвести до відсутності джерел їх повернення, а відповідно і до боргової кризи, яка загрожує для країни технічним дефолтом. Тобто, прозорість ЗЕД є запорукою як поточної та стратегічної макроекономічної стабільності, так і позитивного іміджу країни в світі.

Проте в умовах швидкого обміну інформацією та зростаючих приватних інтересів, у міжнародному середовищі існує частина фінансових потоків, яка не обліковується офіційною статистикою та не підлягає оподаткуванню відповідно

до законодавства тих країн, у яких вони здійснюються. Такі фінансові потоки є незаконними, і вони чинять значний негативний вплив як на економіку конкретної країни, так і на світову економіку в цілому.

Слід відзначити, що у вітчизняній економічній науці не приділяється достатня увага цій проблематиці. Частково проблема розглядається у працях Юрчишина В.В., який розкриває значення та вплив на економічний простір України міжнародних торговельних та фінансових потоків [1, 2]; на проблему тінізації фінансових потоків економіки України звертають увагу фахівці Національного інституту стратегічних досліджень [3]. Але в сукупності більшість вітчизняних науковців розглядають досліджувану проблему з правової точки зору.

Мета статті. З огляду на це, метою дослідження є характеристика механізмів здійснення незаконної міграції фінансових потоків, оцінка їх обсягу та визначення причин міграції, що є необхідною передумовою ідентифікації та мінімізації їх впливу на національну економіку.

Виклад основного матеріалу. З теоретичної точки зору важливо чітко визначити сутність незаконних фінансових потоків (далі – НФП), їх основні характеристики та причини виникнення.

Експерти Світового фінансового співтовариства (*Global Financial Integrity* або *GFI*) у НФП включають капітал, який є незаконно заробленим, переведеним або використаним і охоплює усі невраховані приватні фінансові потоки, які призводять до накопичення іноземних активів резидентами, що порушує існуючу нормативну базу та межі контролю над капіталом. Таким чином, НФП можуть також включати в себе капітал, зароблений законним шляхом, наприклад, прибуток від законного ведення бізнесу. Проте, прибуток як база оподаткування може переказуватися за кордон з порушеннями чинного законодавства (наприклад, без сплати відповідних корпоративних податків або з порушеннями правил валютного контролю та регулювання), що робить відповідний відтік незаконним [4]. Слід відзначити, що в Україні дана схема є досить поширеною. Більшість підприємств із річним валовим доходом від 50 млн. грн. реєструються в офшорних зонах, або в країнах, банки яких працюють за офшорними схемами. Там і «осідають» основні прибутки українського бізнесу.

Джерелами незаконних фінансових потоків є: (1) доходи державних чиновників від хабарництва, шахрайства, крадіжок та інших форм корупції; (2) доходи від злочинної діяльності, у тому числі від продажу наркотиків, рекету, проституції, фінансування тероризму; (3) доходи у вигляді ухилення від сплати податків та укладання угод (на товарних та фінансових ринках), за допомогою яких відмиваються брудні гроші. Якщо говорити про структуру незаконних фінансових потоків, то частка незаконних фінансових потоків у вигляді чиновницької корупції є найнижчою і становить трохи більше 3 % загального обсягу, в той час, як доходи від злочинної діяльності становлять більше 30 %. Останнім і найбільшим є показник втрат від шахрайських операцій у сфері зовнішньої торгівлі – він складає близько 65 % [5].

В економічній теорії використовуються різні визначення НФП, також існують певні характеристики, які поєднують ці визначення, а саме – НФП:

1. Як правило, не обліковуються у платіжному балансі та інших офіційних статистичних даних.

2. Як правило, пов'язані з активними спробами приховати походження, призначення та справжніх відправників та отримувачів певних коштів (здійснюються в режимі секретності).

3. Пов'язані з суспільними втратами (втратами держави) та особистими вигодами, оскільки з таких потоків не сплачуються податки (або сплачуються не в повному обсязі), або ж вони формуються в результаті корупційних діянь.

4. Постійно переміщують національне багатство країни-джерела за межі досяжності місцевої влади.

5. Не є частиною операцій, які відображають справедливу вартість, та не підлягають громадському контролю [6].

Виходячи з таких характеристик, можна стверджувати, що НФП чинять деструктивний вплив як на світову економіку в цілому, так і на національні економіки окремих країн, які тим чи іншим чином беруть участь у міжнародному поділі праці. З огляду на це, важливим завданням є оцінка обсягу НФП, які мають місце в світовій економічній системі в цілому та в конкретних країнах; виявлення структури таких потоків; розробка дієвих механізмів протидії незаконному відтоку капіталів та легалізації тих коштів, які на даний момент вільно переміщуються без сплати відповідних податків і зборів та не обліковуються офіційною статистикою.

Загальна оцінка незаконних фінансових потоків. Обсяг тіньових фінансових потоків цілком зіставний із розміром законних переказів капіталів. Велика частина тіньових переказів здійснюється не юридичними і фізичними особами із країн, що розвиваються, і постсоціалістичних держав, а великими міжнародними корпораціями, насамперед в інтересах зниження оподаткованої бази для створення більш сприятливих умов при наступному інвестуванні [7, с. 194-195].

Згідно з останніми оцінками, представленими експертами Світового фінансового співтовариства (*Global Financial Integrity* або *GFI*) в «Звіті про незаконні фінансові потоки з країн, що розвиваються, у 2000–2009 роках», країни, що розвиваються, втратили у 2009 р. від 775 млрд. доларів США до 903 млрд. доларів США, тоді як у 2008 р. такі втрати становили від 1,26 трлн. доларів США до 1,44 трлн. доларів США. Основною причиною різкого спаду номінального ненормованого значення НФП у 2009 р. було різке зниження чистого притоку фінансового капіталу (нові зовнішні позики, прямі іноземні інвестиції) та скорочення обсягів торгівлі в результаті глобальної економічної кризи.

Відповідно до останнього огляду світової економіки, що публікується МВФ, протягом 2008-2009 рр. профіцит рахунку поточних операцій у країнах що розвиваються знизився з 679,8 млрд. дол. США до 287,8 млрд. дол. США, сума нових зовнішніх запозичень знизилася з 282,7 млрд. дол. США до 263,1 млрд. дол. США. Крім того, обережність інвесторів (через значні ризики)

значно вплинула на приплив прямих іноземних інвестицій, які зменшилися з 467 млрд. дол. США до 310,6 млрд. дол. США.

За консервативними оцінками, НФП демонструють щорічне зростання (у поточному доларовому вираженні) на 14,9 %: з 353 млрд. дол. США на початку 2000 року до 775 млрд. дол. США у 2009 році. З поправкою на інфляцію, НФП збільшилися принаймні на 10,2 % за десятиліття. При цьому найшвидшими темпами відтік відбувався в країнах Африки (22,3 %), країнах MENA (19,6 %), розвинених країнах Європи (17,4 %), Азії (6,2 %) та у Західній півкулі (4,4 %). На частку Азії припадає 44,9 % від загального обсягу НФП у світі, далі слідує країни MENA (18,6 %), європейські країни з економікою, що розвивається (16,7 %), країни Західної півкулі (15,3 %) та країни Африки (4,5 %).

Більшість країн-лідерів за НФП знаходять в регіоні MENA, тоді як домінуюча частка Азії зумовлена, в першу чергу, за рахунок Китаю та Малайзії. У десятку країн із найбільшим показником кумулятивного (нормалізованого або консервативного) показника фінансового відтоку у 2000–2009 рр. входять: Китай (2,5 трлн. дол. США), Мексика (453 млрд.), Росія (427 млрд.), Саудівська Аравія (366 млрд.), Малайзія (338 млрд.), Кувейт (269 млрд.), ОАЕ (262 млрд.), Катар (170 млрд. за даними дев'яти років, оскільки дані 2000 р. відсутні), Венесуела (171 млрд.) та Польща (160 млрд.). В середньому за 2000-2009 рр. на ці 10 країн припадає 70 % незаконного відтоку капіталу.

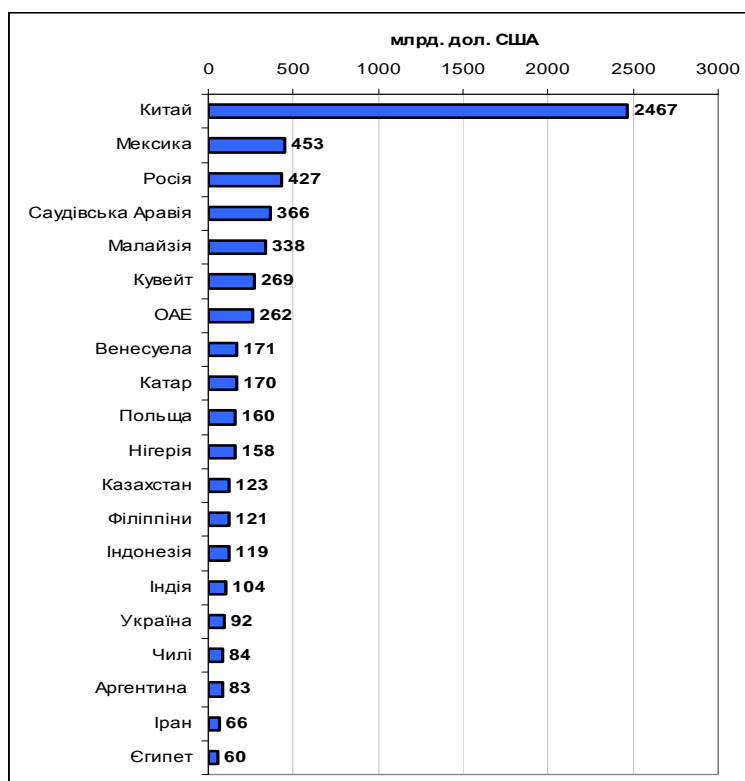

Рис. 1. Топ-20 країн з найбільшими обсягами кумулятивних нормалізованих НФП у номінальних цінах, млрд. дол. США

Джерело: складено на основі *Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2000-2009, Global Financial Integrity Progra*

З іншого боку, є значні відмінності у механізмах руху НФП. Наприклад, Китай залишається на сьогодні найбільшим експортером незаконного капіталу. Тим не менше, частка Китаю в експорті НФП скоротилася з 48 % у 2000 р. до 26 % у 2008 році, хоча у 2009 р. вона знову ж зросла до 38 %, тоді як відтік з інших країн знизився ще більше за рахунок глобальної економічної кризи. Якщо така тенденція збережеться, Росія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Кувейт та інші країни-експортери нафти стануть основним джерелом НФП у майбутньому.

Таблиця 1
Сукупні нормалізовані НФП у країнах ТОП-10, млрд. дол. США

Країна / Регион	Роки											Ср. зн. за рік
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Σ(2-11)	
<i>I</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Китай	169,15	183,87	153,80	183,27	250,72	277,18	288,67	325,87	343,41	291,28	2,467,21	246,72
Нормалізований CED	40,95	46,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	87,36	8,74
Нормалізований GER	128,19	137,47	153,80	183,27	250,72	277,18	288,67	325,87	343,41	291,28	2,379,85	237,99
<i>У % до світового обсягу</i>	<i>48</i>	<i>48</i>	<i>41</i>	<i>34</i>	<i>37</i>	<i>37</i>	<i>31</i>	<i>29</i>	<i>26</i>	<i>38</i>	<i>34</i>	<i>-</i>
Мексика	34,40	33,00	34,81	34,02	36,43	44,25	48,39	92,02	61,13	34,58	453,03	45,30
Нормалізований CED	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	32,55	0,00	0,00	32,55	3,26
Нормалізований GER	34,40	33,00	34,81	34,02	36,43	44,25	48,39	59,47	61,13	34,58	420,47	42,05
<i>У % до світового обсягу</i>	<i>10</i>	<i>9</i>	<i>9</i>	<i>6</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>5</i>	<i>8</i>	<i>5</i>	<i>4</i>	<i>6</i>	<i>-</i>
Росія	15,61	18,44	12,55	35,58	37,05	56,39	0,00	55,33	196,24	0,00	427,17	42,72
Нормалізований CED	15,61	18,44	12,55	35,58	37,05	56,39	0,00	55,33	196,24	0,00	427,17	42,72
Нормалізований GER	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>У % до світового обсягу</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>3</i>	<i>7</i>	<i>5</i>	<i>8</i>	<i>0</i>	<i>5</i>	<i>15</i>	<i>0</i>	<i>6</i>	<i>-</i>
Саудівська Аравія	0,00	7,74	0,00	27,63	50,75	47,36	52,32	59,04	39,71	81,27	365,81	36,58
Нормалізований CED	0,00	7,74	0,00	27,63	50,75	47,36	52,32	59,04	39,71	81,27	365,81	36,58
Нормалізований GER	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>У % до світового обсягу</i>	<i>0</i>	<i>2</i>	<i>0</i>	<i>5</i>	<i>7</i>	<i>6</i>	<i>6</i>	<i>5</i>	<i>3</i>	<i>10</i>	<i>5</i>	<i>-</i>
Малайзія	22,21	20,46	12,15	17,73	19,57	38,78	44,38	47,67	68,05	46,86	337,87	33,79
Нормалізований CED	11,23	9,79	0,00	0,00	0,00	17,18	22,43	20,42	39,15	21,47	141,67	14,17
Нормалізований GER	10,98	10,67	12,15	17,73	19,57	21,60	21,94	27,25	28,90	25,40	196,20	19,62

У % до світового обсягу	6	5	3	3	3	5	5	4	5	6	5	-
Кувейт	12,88	8,32	6,40	16,12	15,39	29,29	44,83	65,67	69,69	0,00	268,59	26,86
Нормалізований CED	12,88	8,32	6,40	16,12	15,39	29,29	44,83	65,67	69,69	0,00	268,59	26,86
Нормалізований GER	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
У % до світового обсягу	4	2	2	3	2	4	5	6	5	0	4	-
ОАЕ	7,49	5,70	7,21	16,47	34,93	44,29	50,82	0,00	95,44	0,00	262,35	26,23
Нормалізований CED	7,49	5,70	7,21	16,47	34,93	44,29	50,82	0,00	95,44	0,00	262,35	26,23
Нормалізований GER	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
У % до світового обсягу	2	1	2	3	5	6	6	0	7	0	4	-
Венесуела	11,87	4,30	9,33	8,53	14,86	27,22	18,39	26,50	31,35	18,75	171,09	17,11
Нормалізований CED	11,87	4,30	9,33	8,53	14,86	27,22	18,39	26,50	31,35	18,75	171,09	17,11
Нормалізований GER	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
У % до світового обсягу	3	1	2	2	2	4	2	2	2	2	2	-
Катар	н.д.	4,87	4,21	4,74	11,14	20,50	28,54	38,94	49,71	7,13	169,79	18,87
Нормалізований CED	н.д.	4,87	4,21	4,74	11,14	20,50	28,54	38,94	49,71	7,13	0,00	18,87
Нормалізований GER	н.д.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
У % до світового обсягу	н.д.	1	1	1	2	3	3	3	4	1	2	-
Польща	0,00	0,00	8,61	14,78	9,17	0,00	25,92	34,79	0,00	66,29	159,55	15,96
Нормалізований CEO	0,00	0,00	8,61	14,78	9,17	0,00	25,92	34,79	0,00	66,29	159,55	15,96
Нормалізований GER	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
У % до світового обсягу	0	0	2	3	1	0	3	3	0	9	2	-
Разом	273,61	286,71	249,07	358,84	480,01	585,26	602,26	745,83	954,73	546,16	5,08246	508,25
Питома вага у світовому обсязі незаконних фінансових потоків, %	77	75	66	67	70	78	65	66	73	70	70	70
У цілому по країнах, що розвиваються	353,31	384,75	377,07	538,37	685,02	751,16	920,29	1132,3	1314,6	775,06	7231,91	723,20

Джерело: складено на основі *Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2000-2009, Global Financial Integrity Program*

Недооцінка торгівлі у країнах, що розвиваються, складає в середньому за 2001–2009 рр. 53,9 % кумулятивного обсягу НФП. Її частка, обрахована за методом GER, як правило, зменшувалася в аналізованому періоді, починаючи з 2004 р., коли вона склала 59 % загальної суми НФП. За аналізований період спостерігалось також зростання неврахованих витоків капіталу через платіжний баланс, яке, в середньому, становило 46,1 % НФП.

Рух незаконних фінансових ресурсів відбувається через складну фінансову структуру. За дослідженнями Раймонда Бейкера [5], така фінансова структура включає:

1. Податкові гавані – місця, в яких можна зареєструвати підприємство, яке реально не займається діяльністю, з метою подальшої реалізації реальних товарів та послуг цьому підприємству та/або цим підприємством. У результаті досягається ситуація, коли усі або майже всі прибутки отримуються підприємством, що знаходиться в податковій гавані зі сплатою мінімальних податків.

2. Офшорні юрисдикції – місця, де можна заснувати підприємства з фіктивними власниками з метою приховування реальних власників.

3. Приховані корпорації.

4. Анонімні довірчі рахунки – рахунки, для яких існує можливість залучення довірителя з метою приховування реального власника рахунку.

5. Фіктивні організації. Так, можна заснувати благодійний фонд, перерахувати на його рахунок кошти, а потім призначити власні структури бенефіціарами цього фонду.

6. Помилкова документація, яка використовується в багатьох видах торгівлі і операцій з капіталом.

7. Трансферне ціноутворення. Невірна оцінка структури експортно-імпортних операцій на сьогоднішній день є найбільш вагомою складовою незаконної фінансової структури.

8. Методи відмивання коштів, які включають спеціалізовані техніки переказу незаконних коштів за кордон.

9. Недосконалі закони та нормативно-правові акти, які залишають можливість для незаконного переміщення капіталу.

Рух незаконних коштів є не лише важливим недоліком глобальної системи вільного ринку, а й руйнівним економічним фактором, який найбільше впливає на макроекономічну стабільність країн, що розвиваються, та країн з транзитивною економікою.

Методологія оцінки НФП складається з чотирьох взаємопов'язаних кроків.

1. Експерти Світового Фінансового Співтовариства використовують дві усталені економічні моделі для оцінки НФП. Перша – залишкова модель Світового Банку, яка широко використовується економістами для оцінки неврахованих фінансових потоків. Запропонована модель є доволі простою – перевищення джерел коштів над їх використанням відображає неврахований відтік фінансових ресурсів. Джерела коштів включають у себе збільшення чистої зовнішньої заборгованості публічного сектору і чистий приплив прямих

іноземних інвестицій. Використання джерел включає в себе фінансування дефіциту рахунку поточних операцій і приріст резервів центрального банку. У таких широких економічних рамках незаконний відтік (приплив) капіталу існує, коли джерела коштів перевищують (не відповідають йому) використання коштів. У цій моделі використовується зміна зовнішнього боргу (Change in external debt, CED)¹, а не чистий приріст боргів, через більш широку доступність даного показника для більшості аналізованих країн. Таким чином:

$$\begin{aligned} \text{Джерела коштів} \rightarrow K &= (\Delta \text{ Валовий зовнішній борг}^2 + \text{Прямі іноземні} \\ &\text{інвестиції (чисті)}) - \\ &(\text{Дефіцит рахунку поточних операцій} + \Delta \text{ Резервів}) \leftarrow \text{використання} \\ &\text{коштів} \end{aligned}$$

2. Інша модель враховує неправильну оцінку торгівлі, яка уже давно визнана основним каналом для витоку капіталу. Основна причина в тому, що резиденти можуть набути зарубіжні активи незаконно, через завищення імпорту та заниження експорту. Для того, аби виявити такі незаконні операції, вартість експорту аналізованих країн в інші країни світу (за умовами поставки FOB у доларах США) порівнюється з вартістю заявленого імпорту в країні призначення товару (за умовами поставки CIF – з поправкою на вартість транспортування і страхування)³. Крім того, проводиться зворотна перевірка таких даних, під час якої вартість імпорту певної країни з поправкою на фрахт та страхування порівнюється з вартістю експорту, заявленого у країнах, що є її торговими партнерами.

Для переводу грошей за кордон імпортер при ввозі товару на митну територію декларує вищу вартість імпорту, ніж декларована вартість того ж товару при вивозі (експорті) його з країни-виробника. Крім того, експортер з

¹ *Зміна зовнішнього боргу (CED)* – у залишковій моделі Світового Банку використовується як індикатор нових кредитів (тобто, як джерело коштів для країни). Залишкова модель Світового Банку оцінює неврахований (визначений як незаконний) відтік з платіжного балансу, оцінюючи розрив між джерелами та використанням коштів. Відповідно, відтік коштів відбувається тоді, коли джерела коштів є більшими за їх використання (іншими словами, результат розрахунків має додатне значення). Але у випадку, якщо використання коштів перевищує їх джерела, має місце незаконний приплив капіталу всередину країни (результат розрахунків має від'ємне значення). У такому випадку метод CED прирівнює НФП до нуля для такого року.

² Розраховані показники валового зовнішнього боргу України за станом на кінець звітної періоду включають: прямий державний борг, у тому числі кредити, отримані Національним банком України від Міжнародного валютного фонду та міжнародних фінансових організацій; зобов'язання органів місцевого самоврядування за борговими цінними паперами та зовнішніми кредитами; зобов'язання банків за борговими цінними паперами, залученими кредитами та депозитами; зобов'язання реального сектору економіки України за борговими цінними паперами, залученими кредитами (включно з гарантованими до повернення Урядом) та кредиторською заборгованістю (торгові довго- та короткострокові кредити та прострочена заборгованість за ними).

³ Існує така залежність між цінами на продукти за умовами FOB і CIF: $P_{\text{CIF}} = (P_{\text{FOB}} + \Phi) \cdot C$, де P_{CIF} і P_{FOB} – ціни відповідно на імпорт та експорт продуктів з урахуванням транспортування на умовах CIF та FOB; Φ – вартість фрахту (перевезення від порту відправлення до порту призначення); C – ставка страхування вантажу під час перевезення водним шляхом, %.

Держкомстат України один раз на два роки проводить обстеження щодо вартості фрахту і страхування в імпорті товарів і надає інформацію НБУ. За даними обстежень Держкомстату України, розрахункова вартість фрахту та страхування в імпорті товарів не перевищує 4 % рівня оптової ціни виробника. За оцінками інших фахівців, різниця між цінами CIF та FOB складає близько 30 % на користь ціни CIF.

метою переводу грошей за кордон буде занижувати вартість товарів, фактично вивезених (по відношенню до імпорту, який заявлений у країні призначення такого товару) аби залишити різницю за кордоном. Таким чином, розходження даних у країнах-торгових партнерах, які виявляються у завищенні імпорту та/або заниженні експорту, вказують на незаконне виведення капіталів за кордон.

3. Результатом порівняння двосторонніх торгових даних може бути завищення експорту та/або заниження імпорту, що вказує на притік незаконного капіталу. Економісти, як правило, розрізняють надходження та відтік фінансових ресурсів, але тут для аналізу неточності оцінки торгівлі застосовується метод валових виключних змін (GER¹), відповідно до якого лише періоди із заниженням експорту та завищенням імпорту вважаються таким, у яких відбувався незаконний відтік коштів. Періоди, у яких встановлено завищення експорту та заниження імпорту, не беруться до уваги і припускається, що відповідні оціночні показники в таких періодах дорівнюють нулю. Така позиція обґрунтовується тим, що для аналізу НФП більшу цікавість представляють країни з експортом НФП, а не його імпортом.

4. Невраховані витіки капіталу за рахунок платіжного балансу (за методом CED) включають незаконну передачу доходів внаслідок хабарництва, злодійства, шахрайства, відкатів та ухилення від сплати податків. Метод GER фіксує відтік неврахованих грошових переказів внаслідок неправильної оцінки торгівлі. Наприклад, у той час, коли невірна оцінка торгівлі є основним каналом для незаконної передачі капіталу з Китаю, платіжний баланс (за методом CED) є основним каналом для незаконної передачі капіталу з країн-експортерів нафти, таких, як Кувейт, Нігерія, Катар, Росія, Саудівська Аравія, ОАЕ та Венесуела.

Нормалізація даних. У дослідженні експертів GFI використовуються два умовні фільтри, за допомогою яких ідентифікуються фінансові потоки, які з високою ймовірністю є незаконними. Процес нормалізації або фільтрації дає консервативну оцінку незаконного відтоку капіталу з країни, а оцінки, які не піддаються фільтрації, забезпечують остаточний діапазон кінцевих значень. Перший фільтр виключає країни з невірними ознаками (наприклад, незаконний приплив капіталу відображається як від'ємне число). Так, якщо модель відображає незаконний відтік капіталу з країни лише за чотири роки протягом 2000-2008, така країна визначається як менш ймовірний експортер незаконного капіталу, і всі роки прирівнюються до нуля.

У процесі аналізу до уваги беруться лише ті країни, в яких за останні 6 років встановлено відтік капіталу. Після того, як за допомогою першого умовного «фільтру» виявляються країни, які з високим ступенем імовірності є

¹ Gross including reversals (GER) – метод розрахунку валового відтоку капіталу шляхом додавання суми завищення імпорту та суми заниження експорту. Іншими словами, GER-розрахунки засновані на визначенні суми розбіжностей експорту країни та імпорту країн-торгових партнерів даної країни, та імпорту до цієї країни з даними експорту її торгових партнерів. Всі витрати на страхування і фрахт (CIF) конвертуються у франко-борт (FOB) шляхом віднімання витрат на страхування і фрахт (приблизно 10% вартості імпорту).

незаконними експортерами капіталу, другий умовний «фільтр» оцінює дані за допомогою порогового тесту (незаконний відтік повинен бути більшим або дорівнювати 10% експорту цієї країни у цінах FOB у відповідному році) для того, аби виключити помилкові оцінки.

Нормалізація оцінок також має враховувати той факт, що навіть найкращі моделі використовують дані офіційної статистики, яка не враховує незаконні трансфери капіталу, здійснювані шляхом контрабанди, підробки рахунків-фактур і т.п. У таких умовах нормалізація оцінки НФП із використанням обмежувального двоступінчастого процесу може погіршити якість оцінок, що притаманно використовуваним в цьому аналізі стилізованим моделям. Тим не менше, Звіт включає консервативний (нормований) діапазон оцінок НФП для цілей порівняння, хоча вірна оцінка може перебувати набагато ближче до верхньої (ненормованої) межі діапазону.

Оцінка НФП в Україні. Слід зауважити, що роль злочинно здобутих капіталів в українській практиці є дещо іншою, ніж у міжнародній. Перш за все в Україні спостерігається надзвичайно високий ступінь тінізації економічного обороту: навіть за офіційною оцінкою, до 50 % ВВП приховано від статистики, державного регулювання і, відповідно, бюджету. Згідно зі світовою практикою, у випадку, коли обсяг тіньової економіки сягає 30 % від ВВП, настає критична межа, перевищення якої свідчить про створення в державі відтворювальної системи тіньових економічних відносин. До того ж, в Україні найбільш вагому частку тіньового економічного обороту становлять не кримінальний обіг наркотичних речовин та подібні явища, а суспільнокорисна виробнича чи торговельна діяльність, прихована від офіційної статистики та оподаткування. Однак учасники тіньового обороту користуються всіма перевагами в цивілізованій демократичній державі, навіть завеликими порівняно із фактичним рівнем державних доходів, соціальними гарантіями, не беручи участі в утриманні цієї держави [8, с. 3-34].

Відповідно до оцінки, проведеної у «Звіті про незаконні фінансові потоки з країн, що розвиваються, у 2000–2009 рр.», кумулятивний обсяг НФП в Україні за аналізований період становив 91,612 млрд. дол. США (у номінальних цінах). Відповідно до проведених оцінок, Україна за обсягами незаконного відтоку капіталу входить до ТОП-20 країн за цим критерієм, а саме перебуває на 16 місці в рейтингу (див. рис. 1). В середньому за рік НФП становили 10,485 млрд. дол. США. В той же час варто зазначити, що аналіз НФП без здійснення нормалізації показує, що в основному відтік капіталу здійснюється через CED-складову, у той час як GER-складова є незначною і становить лише 1,5 % їх загального обсягу (див. табл. 2). Така ж динаміка підтверджується і після процесу нормалізації НФП.

Таблиця 2

Незаконні фінансові потоки з України у 2001-2009 рр.,

млрд. дол. США

Рік Метод	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	∑(2001-2009)	Ср. зн. за рік
Ненормалізовані											
CED	8,899	4,011	4,534	11,881	2,751	19,635	18,742	15,295	8,614	94,362	10,485
GER	0	0	0	0	0	0	0	0,325	1,141	1,466	0,163
Всього	8,899	4,011	4,534	11,881	2,751	19,635	18,742	15,620	9,755	95,828	10,648
Нормалізовані											
CED	8,899	4,011	4,534	11,881	0	19,635	18,742	15,295	8,614	91,612	10,179
GER	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Всього	8,899	4,011	4,534	11,881	0	19,635	18,742	15,295	8,614	91,612	10,179

Джерело: складено на основі *Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2000-2009, Global Financial Integrity Program*

Така ситуація пояснюється, в першу чергу, обраною методологією дослідження. Оскільки у «Звіті про незаконні фінансові потоки з країн що розвиваються, у 2000–2009 рр.» обліковується, в першу чергу, незаконний відтік фінансових ресурсів у країну завдяки заниженню вартості експорту та завищенню вартості імпорту. Зниження вартості експортних операцій призводить до того, що частина експорту не знаходить свого відображення в офіційній звітності, в результаті чого не відображаються кошти, отримані за прихований експорт, а також не сплачуються відповідні податки та збори, передбачені законодавством країн-учасниць ЗЕД. Кошти, отримані в результаті таких дій, як правило, залишаються за кордоном і створюють відтік капіталу з країни. З іншого боку, завищення імпортової вартості на митниці країни-імпортера є прямим каналом незаконного відтоку капіталу за кордон.

За оцінками експертів GFI, незаконний рух капіталів в Україні відбувався нерівномірно. Так, у 2000 р. та у 2005 р. НФП були близькими до нуля, в той час як у 2001 р. становили 8,899 млрд. дол. США; протягом 2002–2003 рр. даний показник дещо зменшився і коливався на рівні 4,0–4,5 млрд. дол. США. Проте у 2004 р. спостерігається різкий підйом показника незаконного відтоку капіталу, який зріс у 2,6 разів до рівня 11,881 млрд. дол. США. Значне зменшення незаконного відтоку капіталу у 2005 р. є дещо парадоксальним явищем і може частково бути пояснене політичними подіями, які відбувались в Україні у 2004 р., а саме тим, що внаслідок зміни влади було призупинено незаконний відтік капіталу через існуючі канали у зв'язку з високою ризикованістю таких операцій та різким збільшенням прямих іноземних інвестицій в Україну (з 1,7 млрд дол. США у 2004 р. до 7,5 млрд дол. США у 2005 р.). Проте, уже у 2006 р. спостерігається різке зростання показника незаконного відтоку капіталу, який сягнув 19,635 млрд. дол. США. Починаючи

з 2007 р., спостерігається тенденція до зменшення відтоку капіталу з країни – з 18,742 млрд. дол. США у 2007 р. до 8,614 млрд. дол. США у 2009 р.

Очевидно, що втрати вітчизняної економіки від корупції, тіньової економіки, непрозорості інформації є доволі значними (адже саме на цей показник вказує складова CED Залишкової моделі Світового Банку), в той час, коли нормалізація даних фактично зводить до нуля витрати внаслідок неправильної оцінки торгівлі за методологією запропонованою експертами GFI. Варто зазначити, що нормалізація даних усуває лише компонент НФП, що утворений внаслідок неправильного оцінювання торгівлі у сумі 4,216 млрд. дол. США, тоді як 91,612 млрд. дол. США, які утворені внаслідок корупції, «відкатів», шахрайства свідчить про те, що Україна є значним експортером незаконного капіталу.

Оцінка незаконного товарного імпорту в Україну. У той же час, в Україні тіньові процеси у зовнішній торгівлі мають дещо інший характер. Так, аналізуючи експортно-імпортні операції, які обліковуються вітчизняною статистикою та статистикою країн-торгових партнерів, встановлено, що в Україні мають місце операції щодо суттєвого завищення та заниження вартості окремих експортно-імпортних операцій. Така ситуація пояснюється, по-перше, прагненням експортерів до незаконного отримання відшкодування ПДВ. По-друге, заниження вартості імпорту (яке ще має назву «сірий імпорт»), призводить, з одного боку, до відтоку капіталу з країни внаслідок реалізації «сірого імпорту» на споживчому ринку України, а з іншого, – до втрат бюджету внаслідок несплати податків на імпорт. Також «сірий імпорт», який, як правило, складається з неякісних та недорогих продуктів, створює значний конкурентний тиск на реальний сектор національної економіки.

Досить суттєвим негативним аспектом впливу необлікованого імпорту на вітчизняну економіку є те, що збільшення його обсягів послаблює регулюючий вплив держави на сферу ЗЕД, знижує ефективність протекціоністських заходів та послаблює позиції вітчизняного виробника. Наявність великих обсягів незаконного імпорту, враховуючи специфіку ЗЕД, дає змогу з високою ймовірністю стверджувати про наявність корупційних схем у цій сфері, які безпосередньо впливають на обсяги незаконного трансферу капіталу.

З метою оцінки масштабів невідповідності задекларованих та фактичних обсягів товарного імпорту в Україну нами був проведений аналіз методом «дзеркальної» статистики. Результат аналізу наведений в табл. 3. Темпи росту товарного імпорту в Україну як задекларованого торгівельними партнерами України (стовпчик 2), так і офіційного (стовпчик 3), постійно збільшувалися (до 2009 року в середньому на 131 % і 129 % відповідно). Разом із такою тенденцією збільшувався і обсяг різниці в даних (стовпчик 6), але більшими темпами – до 2009 року на 166 %.

Таблиця 3

Імпорт товарів в Україну з групи аналізованих країн¹
(за даними статистики торговельних партнерів та України)

(тис. дол. США)

Показники	Експорт товарів в Україну (статистика торговельних партнерів)	Офіційний імпорт товарів в Україну (дані української статистики)	Оціночний² обсяг імпорту товарів в Україну (2*1,1)	Різниця між офіційним обсягом імпорту та оціночним (розбіжність бруто) (3-4)	Розбіжність нетто³ між даними статистики України та її торговельних партнерів	Питома вага розбіжності-нетто в офіційному імпорті товарів (6/3*100), %
Роки	2	3	4	5	6	7
2004	26 301 014,2	24 395 949,5	28 931 115,6	-4 535 166,1	-5 356 763,1	-22,0
2005	34 465 367,9	29 799 196,6	37 911 904,7	-8 112 708,1	-8 342 059,1	-28,0
2006	45 999 666,9	36 671 722,1	50 599 633,6	-13 927 911,5	-14 311 714,5	-39,0
2007	59 429 806,0	48 701 905,2	65 372 786,6	-16 670 881,4	-17 096 751,9	-35,1
2008	78 144 426,0	66 961 179,6	85 958 868,6	-18 997 689,0	-21 692 625,4	-32,4
2009	41 960 760,3	37 989 013,8	46 156 836,3	-8 167 822,5	-9 757 538,4	-25,7
2010	58 966 437,5	54 039 207,7	64 863 081,3	-10 823 873,6	-11 660 339,8	-21,6

Розраховано автором за даними: <http://www.ukrstat.gov.ua/> та <http://wits.worldbank.org>

¹ Група аналізованих країн – це 26 країн найбільших торговельних партнерів України за обсягом експорту та імпорту товарів протягом 2004–2010 рр. В сукупному товарному імпорті питома вага аналізованих країн в середньому складала 82 % (за 2004–2010 роки).

² Оціночний обсяг імпорту товарів в Україну визначався шляхом збільшення загального обсягу товарного експорту торговельних країн-партнерів України (у цінах FOB) на вартість фрахту, страхування, охорони товарів тощо (фактично ми формуємо ціни CIF). Сукупно ця надбавка становить близько 10 %.

³ У розбіжність нетто включаються суми невідповідності за тими країнами, в яких коефіцієнт розбіжності за товарним імпортом становив менше одиниці. Розбіжність бруто – це арифметичний підсумок різниці за всіма аналізованими країнами.

У грошовому еквіваленті така різниця є досить суттєвою, наприклад, у 2008 році – 19 млрд. дол. США (стовпчик 5). З огляду на загальний обсяг товарного імпорту ця сума є досить суттєвою. Якщо за цей же період взяти не фактичне відхилення, а оціночне (стовпчик 6), то ця сума зростає до 21,7 млрд. дол. США. Питома вага розбіжності-нетто в загальному офіційному імпорті товарів теж вражає своїми цифрами (стовпчик 7): у 2006 та 2007 році майже чверть від офіційного імпорту не була облікована в Україні¹.

Розрахунки за необлікований товарний імпорт явно не здійснюються через банківську систему України, оскільки НБУ здійснює контроль за операціями такого характеру. Тому можна припустити, що розрахунки здійснюються через банківські установи інших країн, як правило, з офшорним статусом. Фактично, це кошти українського походження, які виведені в офшорні юрисдикції з ціллю мінімізації або ухилення від сплати податків в Україні. Якщо співставити наші розрахунки (табл. 3) та розрахунки спеціалістів GFI (табл. 2), то можна припустити, що обсяг НФП приблизно рівний обсягу зниження вартості товарного імпорту. Тобто, ті фінансові потоки, які експортуються з України, трансформуються в: (а) грошові потоки для оплати незаконного імпорту в Україну; (б) прямі іноземні інвестиції з офшорних юрисдикцій.

Відповідно до проведеного аналізу експортно-імпортних операцій в Україні, можна припустити, що нульовий результат GER-складової для України у звіті GFI є наслідком того, що експортно-імпортні операції відповідно до запропонованої методики досліджуються дещо однобоко, лише з точки зору відтоку капіталу, тобто зниження експорту і завищення імпорту. В той же час, як показує практика, в Україні фіксуються протилежні процеси, хоча вибірково спостерігаються операції, які підпадають під методику GFI.

Вплив НФП на економіку України. Виходячи з позицій системності у дослідженні національної економіки, очевидно, що існування значного обсягу НФП чинить певний вплив на функціонування економічної системи в цілому.

З об'єктивної точки зору, наявність у національній економіці капіталу, який не обліковується офіційною статистикою та не перебуває у площині впливу державної влади, є деструктивним чинником навіть тому, що існування такого капіталу значно знижує ефективність макроекономічного планування, а також унеможливорює дієве втілення та погіршує точність оцінки здійснення різноманітних економічних заходів у рамках програми державного регулювання та реформування економіки.

Проте існують і інші аспекти деструктивного впливу НФП, які порушують баланс національної економіки, а саме:

¹ Варто зазначити, що представлені дані є узагальненими, які розраховувалися на основі офіційних статистичних даних зовнішньої торгівлі України та країн – торговельних партнерів України. Якщо аналіз деталізувати в розрізі товарних груп, то, як свідчить наше дослідження, різниця між офіційним та неофіційним імпортом значно зростає, оскільки відбувається маніпуляція товарним класифікатором з ціллю мінімізації сплати податків на імпорт.

– НФП значно погіршують інвестиційний клімат у країні, оскільки наявність їх у національній економічній системі підвищує ризики ведення бізнесу, оскільки такі потоки створюють додаткову конкуренцію, яка зазвичай не є справедливою. З іншого боку, значний обсяг НФП знижує довіру до владних структур, оскільки виникає проблема прозорості та незаангажованості владного механізму;

– НФП негативно впливають на доходи державного бюджету (призводять до їх фактичного недонадходження порівняно з потенційним обсягом), а також деформують структуру державних видатків, які є основним пріоритетом побудови соціально-орієнтовного суспільства;

– незаконні трансфери капіталів також чинять негативний вплив на економічне зростання та сталий розвиток економіки, оскільки кошти, що незаконно переміщуються з країни або обертаються в межах країни, зменшують потенціал, який може бути використаний у цілях економічного розвитку;

– НФП погіршують ефективність управління у державному та приватному секторах, оскільки існують поза межами юрисдикції державної влади;

– зрештою, НФП посилюють нерівність у розподілі доходів як у межах конкретної країни, так і в межах світової економіки в цілому, оскільки від існування НФП виграють, в першу чергу, високорозвинені країни та великі міжнародні корпорації;

– НФП призводять до зменшення валютних резервів, ускладнюють конкуренцію та підривають засади чесної торгівлі.

При цьому слід зазначити, що масовий незаконний відтік капіталу, як правило, відбувається з країн, що розвиваються, та країн з транзитивною економікою у високорозвинені країни. Це пов'язано, в першу чергу, із слабкістю правових та адміністративних структур у таких країнах. Таким чином, основні економічні вигоди від незаконного трансферу капіталу отримують країни з розвинутою економікою, оскільки, маючи більш розвинену зовнішньоекономічну, фінансову та телекомунікаційну інфраструктуру, вони є більш конкурентоспроможними у боротьбі за вільні фінансові ресурси, в тому числі за ті, які вивільнюються у інших країнах нелегальним шляхом. Іншими словами, незаконні трансфери капіталу ще більше поглиблюють існуючу у світі економічну нерівність, гальмуючи таким чином трансформаційні процеси в національних економіках країн, що розвиваються, та ускладнюють реалізацію поставлених стратегічних реформ.

Прикладом цього є прийнята Постановою КМУ Державна програма розвитку внутрішнього виробництва (від 12 вересня 2011 р. № 1130), метою якої є створення умов для підвищення економічної стійкості держави за рахунок розвитку внутрішнього виробництва, і на цій основі піднесення добробуту її громадян. Фінансування цієї програми будується на офіційних статистичних даних щодо проблем внутрішніх виробників. Так, у програмі зазначається, що у 2010 році імпорт товарів легкої промисловості становив 2,7 млрд. дол. США, а продукції машинобудування – 12,7 млрд. дол. США. За

нашими підрахунками (з врахуванням незаконного імпорту), ці дані були на рівні 4,2 та 16,2 млрд. дол. США відповідно. Тобто, тільки за двома позиціями ця державна програма не враховує «тіньових» 5 млрд. дол. США. Звичайно, такі спотворені дані як мінімум знижують ефективність реалізації зазначеної програми і як максимум – взагалі блокують її дію.

Висновки. НФП є невід’ємною частиною глобалізованої світової економіки. Їх наявність, з одного боку, пов’язана з функціонуванням у світовому економічному просторі транснаціональних корпорацій, які у прагненні до мінімізації податкових зобов’язань створюють громіздкі схеми переливання капіталів, а з іншого, – з недосконалим функціонуванням механізмів ціноутворення (в першу чергу, в операціях експорту-імпорту), високим рівнем корупції та шахрайства у вищих ешелонах державної влади.

НФП включають будь-яке переміщення капіталу, яке не відображається у національній статистиці та не підлягає оподаткуванню, а також, як правило, негативно впливає на державні інтереси (цей вплив проявляється у недонадходженні податків до бюджету, в посиленні недобросовісної конкуренції, а також у зменшенні регулюючих можливостей держави, стимулювання до пошуку політичної ренти, корупційних та шахрайських дій).

За оцінками, здійсненими європейськими експертами, незаконний відтік капіталу в Україні щорічно становить 10,485 млрд. дол. США. Проте, виходячи з застосованої у даному дослідженні методики, можна сказати, що така оцінка є доволі консервативною. Це твердження доводить і проведений нами аналіз експортно-імпортних операцій за методом «дзеркальної статистики». Відповідно до отриманих результатів, щорічно в результаті зниження імпорту формуються НФП у розмірі 12,76 млрд. дол. США, в результаті чого державний бюджет України втрачає значні суми у вигляді недонадходження ПДВ та імпортних мит, а вітчизняні виробники відчувають на собі значну конкуренцію з боку неякісного та більш дешевого «сірого» імпорту.

З огляду на це, важливим завданням держави в умовах конвергенції національних економік та інтенсифікації економічних зв’язків є проведення такої політики, яка повинна забезпечити максимальну прозорість руху капіталів. Така політика повинна орієнтуватись на дві основні стратегічні цілі: по-перше, – це захист національної економіки від деструктивних зовнішніх впливів шляхом введення протекціоністських заходів у сфері зовнішньої торгівлі (як мінімум у вигляді недопущення експорту та імпорту товарів та послуг з викривленням їх митної вартості у будь-який бік); по друге – це формування відповідної фінансової інфраструктури, яка, з одного боку, максимально унеможлиблює рух НФП, а з іншого, – є економічно вигідною та простою для учасників міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. Юрчишин В.В. Стабілізаційна економічна політика в Україні в епоху глобалізації: дис. доктора наук з держ. управл.: 25.00.02 / В.В. Юрчишин – К., 2003. – 342 с.

2. Юрчишин В.В. Макроекономічна стабілізація в Україні: факти, тенденції, проблеми / моногр. – К.: Вид-во УАДУ, 1999. – 256 с.
3. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. – К.: НІСД, 2011. – 31 с.
4. Dev Kar and Sarah Freitas. Illicit Financial Flows from Developing Countries Over the Decade Ending 2009: Washington DC: Global Financial Integrity, 2011.
5. Raymond W. Baker. Illicit financial flows and their impact on development // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gfintegrity.org/content/view/103/74/>.
6. Sony Kapoor. Illicit Financial Flows and Capital Flight // A Re-Define Briefing Paper [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.re-define.org/sites/default/files/IllicitFinancialFlows-ABriefingPaper.pdf>.
7. Файєр Д.А. Проблема тінізації фінансових потоків та легалізації тіньового капіталу в умовах глобалізації / Д.А. Файєр // Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук. пр.: у 2 ч. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 1. – 308 с.
8. Білоус В.Т., Попович В.М., Попович М.В. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження: Монографія. – К., 2001. – С. 3–34.

Подано до редакції 03 лютого 2012 року

Серебрянский Д.Н., Семирянов Д.Я., Зубрицкий А.И.

Незаконная миграция финансовых потоков: сущность, оценка и риски для Украины

Аннотация. В статье определена сущность незаконных финансовых потоков в контексте механизмов их возникновения и перемещения. Особое внимание уделяется количественной оценке незаконных финансовых потоков в Украине на основе общепризнанных экономических методов и моделей. В статье дается авторская оценка незаконных товарных потоков в Украину и анализируется их взаимосвязь с незаконными финансовыми потоками. Определено влияние незаконной миграции финансовых потоков на макроэкономическую стабильность Украины.

Ключевые слова: *незаконные финансовые потоки, отток капитала, незаконная финансовая структура, «серый импорт».*

Serebryanskiy D.M., Semirjanov D.Y., Zubritskyi A.I.

Illegal migration of financial flows essence estimates and risk for Ukraine

Annotation. The article defined the essence of illicit financial flows in the context of the mechanisms of their formation and movement. Particular attention is paid to quantitative evaluation of illicit financial flows in Ukraine, based on generally accepted economic methods and models. The article presents the author's

assessment of illegal flows of goods to Ukraine and analyzed their relationship with the illicit financial flows. The article defined the influence of the illegal migration of financial flows on macroeconomic stability in Ukraine.

Key words: *illicit financial flows, capital flight, illegal financial structure, «gray imports».*

Серебрянський Дмитро Миколайович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, начальник відділу податкової політики і методології оподаткування Науково-дослідного центру з проблем оподаткування Національного університету ДПС України.

Семир'янов Дмитро Якович – кандидат юридичних наук, начальник відділу Головного управління податкової міліції Державної податкової служби України.

Зубрицький Артур Ігорович – молодший науковий співробітник відділу податкової політики і методології оподаткування Науково-дослідного центру з проблем оподаткування Національного університету ДПС України.